

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจกระบวนการฝึกหัดมือของช่างเครื่องเงินศึกษาสภาพที่เป็นจริงในชุมชนที่ศึกษา ศึกษากระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ กระบวนการฝึกหัดมือช่างเครื่องเงินของประชาชนในชุมชน และการเรียนรู้การเป็นช่างเงินนั้นมันได้อาศัยปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบอะไรบ้าง ที่มีผลให้เกิดการเรียนรู้การเป็นช่างเงินของชนในชุมชน. เนื่องจากการวิเคราะห์ชุมชนอันจะนำไปสู่ความเข้าใจของชุมชนรวมทั้งโครงสร้างของชุมชนซึ่งเป็นกลไกในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาชุมชนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความสัมพันธภาพกัน เคยจนเกิดความเป็นกันเองกับคนในชุมชน และบางครั้งได้นำผู้ช่วยวิจัยไปด้วย เนื่องจากได้พูดคุยกับผู้อาวุโสในชุมชนที่ต้องใช้ภาษาเมือง นอกจากนี้ได้ใช้เครื่องบันทึกเสียงซึ่งได้ขออนุญาตจากผู้อาวุโสหรือผู้ที่ได้พูดคุย และให้ผู้ช่วยวิจัยช่วยแปลความหมายคำเมืองทำให้เข้าใจความหมายมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้เข้าชุมชนอย่างต่อเนื่องทำให้ได้ข้อมูลครบตามประเด็นที่ศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัย เป็นการศึกษารอบด้าน (Holistic) ของปรากฏการณ์ในปัจจุบันได้สังเกตพูดคุย สัมภาษณ์ และศึกษากระบวนการเรียนรู้การเป็นช่างเงินในปัจจุบัน และกระบวนการเรียนรู้การเป็นช่างเครื่องเงินในอดีต

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้วางแผนการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาจากเอกสาร และรายงานการวิจัยต่าง ๆ
2. การศึกษาและสำรวจข้อมูล
3. วิธีการและการเลือกใช้เครื่องมือวิจัย
4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล และแปลผล

การศึกษาจากเอกสาร และรายงานการวิจัยต่าง ๆ

ในการศึกษาของผู้วิจัยนั้น ให้ความสำคัญของการศึกษาเป็นสำคัญยิ่งได้เพียรพยายามศึกษาหาความรู้จากบทเรียน คณาจารย์ ทฤษฎีต่าง ๆ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการกล่อมเกลาทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ชุมชนและการฝึกอบรมด้านอาชีพ ตลอดจนการประชุมทางวิชาการและการเสวนาต่าง ๆ จนทำให้ผลของการศึกษาของผู้วิจัยอยู่ในระดับดีมากและเป็นผลต่อเนื่องที่สามารถนำความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่ได้รับมาพัฒนาปรับใช้กับการศึกษาวิจัยกระบวนการฝึกหัดลูกมือช่างงานหัตถกรรมในชุมชนเมือง ในครั้งนี้ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ กระบวนการฝึกหัดลูกมือช่างเครื่องเงินตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

การศึกษาและสำรวจข้อมูลในสนาม

ในขณะที่อยู่ระหว่างการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและบุคคล ผู้วิจัยได้พยายามแลกเปลี่ยนพูดคุยกับผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ รวมถึงได้ร่วมสนทนากับกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องกระบวนการฝึกหัดลูกมือช่างฝีมืองานหัตถกรรม เพื่อค้นหาพื้นที่ในการศึกษาวิจัยที่เหมาะสม และในที่สุดก็ได้รับการชี้แนะจากผู้มีความรู้และประสบการณ์หลากหลาย จนกระทั่งผู้วิจัยได้ไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในสนาม เพื่อคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา ซึ่งในการไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้นครั้งนี้ได้ไปศึกษาในพื้นที่ อำเภอสันกำแพง อำเภอเมืองเชียงใหม่ ซึ่งใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้าเบื้องต้นประมาณ 1 สัปดาห์ เมื่อกลับจากพื้นที่ได้นำข้อมูลมาเรียนปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาและในที่สุดก็ได้คัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาคือ บ้านวัวลาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่และผู้วิจัยมีเหตุผลในการคัดเลือกพื้นที่เพื่อทำการวิจัยอยู่ 2 ประการ ดังนี้

1. บ้านวัวลายเป็นชุมชนเมือง ที่มีปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษามีการผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินในชุมชน มีการถ่ายทอดการเรียนรู้ มีการฝึกหัดลูกมือช่างจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งสืบทอดกันมาจากรุ่นบุรุษ ตลอดถึงได้มีการถ่ายทอดการฝึกหัดลูกมือช่างด้วยวิธีแบบดั้งเดิมให้แก่ลูกหลานที่สนใจภายในชุมชน เป็นปรากฏการณ์และสามารถศึกษาแบบเจาะลึกเกี่ยวกับประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาได้

2. เป็นชุมชนที่ตั้งมานานกว่า 100 ปี จึงมีการสืบทอดและกลมกลืนทางสังคมในระบบความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนในการถ่ายทอดการเรียนรู้ การฝึกลูกมือช่างฝีมือหัตถกรรมเครื่องเงินที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ได้หลงเหลือให้เห็นเป็นปรากฏการณ์ในชุมชนแห่งนี้

วิธีการและการเลือกใช้เครื่องมือวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเพื่อให้ได้ข้อมูลครบสมบูรณ์ตามประเด็นที่ศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการศึกษาหลาย ๆ อย่างและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

1. ตัวผู้วิจัยเอง นับว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด เพราะการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการพบปะสัมผัสกับคนโดยตรง (สุภางค์ จันทวานิช, 2536, หน้า 20)
2. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structure Interview or Information Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่จะศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ ล่วงหน้าเป็นลักษณะคำถามปลายเปิด ครอบคลุมเนื้อหา
3. การสังเกต ผู้วิจัยใช้การสังเกตโดยตรง (Direct Observation) คือการศึกษาทางกายภาพชุมชน กลุ่มเป้าหมาย ปรากฏการณ์
4. การใช้เทปบันทึกเสียง ผู้วิจัยได้ขออนุญาตกับกลุ่มเป้าหมายใช้เทปบันทึกเสียง ทำให้ไม่ต้องพะวงในเรื่องการจดบันทึกและสามารถเก็บรายละเอียดของข้อมูลได้อย่างดี
5. การบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นการบันทึกรายละเอียดจากการสนทนา สัมภาษณ์ สังเกต และถอดเทปบันทึกเสียง ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องมีการจดบันทึกเพื่อทำให้การวิจัยนั้นสมบูรณ์ และผู้วิจัยจะบันทึกข้อมูลส่วนหนึ่งหลังจากออกจากชุมชน
6. การบันทึกภาพ ผู้วิจัยได้บันทึกภาพเหตุการณ์และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของชุมชน กลุ่มเป้าหมายเพื่ออธิบายถึงกายภาพของชุมชน การเรียนรู้ การถ่ายทอดการเรียนรู้ การฝึกของลูกมือช่างหัตถกรรมของชุมชน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

หลักการและเหตุผล ในการเลือกบ้านวัวลายเป็นชุมชนที่ศึกษา เพราะบ้านวัวลายเป็นบ้านหัตถกรรม ผลิตหัตถกรรมเครื่องเงิน ช่างเครื่องเงินที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป มีการถ่ายทอดการเรียนรู้หัตถกรรมเครื่องเงินในชุมชนเมือง จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีอายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี

ผู้วิจัยได้มีการเตรียมการก่อนเข้าศึกษาชุมชนในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและประวัติของชุมชน ทำให้ผู้วิจัยมีความพร้อมและความมั่นใจในการเดินทางไปยังพื้นที่เป้าหมายที่ทำการวิจัย พื้นที่เป็นชุมชนที่อยู่ในเมืองใหญ่ที่มีความเจริญมากมีผู้คนเข้าออก มีนักท่องเที่ยวมาชมและซื้อสินค้าที่ผลิตด้วยเครื่องเงินจำพวกเครื่องใช้ เครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ในแต่ละวันซึ่งชุมชนที่ผู้วิจัยทำการศึกษาคือ บ้านวัวลาย ถนนวัวลาย อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ในการวิจัยได้แบ่งระยะเวลาในการศึกษาชุมชนออกเป็น 3 ระยะเวลาคือ

ระยะแรก เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชน ผู้วิจัยได้เข้าชุมชนบ้านวัวลาย เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลในชุมชน โดยอาศัยการพูดคุย ทักทาย ชักถามถึงเรื่องการทำหัตถกรรมเครื่องเงิน ได้แสดงความสนใจและให้ความสำคัญในความสามารถในการผลิตหัตถกรรมเครื่องเงิน ในขณะที่เดียวกันก็ได้แนะนำตัวเองให้ทุกคนได้รู้จักว่าผู้วิจัยเป็นใคร มาจากไหนและมาที่นี่เพื่อประโยชน์อะไร ผู้วิจัยให้ความสนใจการผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินมาก ปัจจุบันศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำงานราชการอยู่ที่จังหวัดลพบุรี ได้เช่าบ้านอยู่ที่ข้างวัดนันทาราม (วัดนันทาราม ถนนนันทาราม อยู่ติดกับชุมชนบ้านวัวลาย) บ้านพักอยู่ทางประตูวัดด้านทิศตะวันออก ซึ่งเป็นบ้านของยายจำ อายุ 78 ปี เป็นเวลา 2 ปีแล้ว จากการสังเกตคนส่วนใหญ่รู้จักเพราะเป็นคนพื้นที่ และได้มีการชักถามพูดคุยถึงบ้านข้าง เคียงวัดนันทารามและบุคคลที่อยู่ระแวกบ้านแถวนั้น จากการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลที่ได้พูดคุยด้วยจะให้ความเป็นกันเองกับผู้วิจัยมากยิ่งขึ้น มีการพูดคุย ชักถาม มีความเป็นกันเองมากกว่าก่อนที่จะแนะนำผู้วิจัย

กล่าวโดยสรุปในระยะแรกผู้วิจัยเข้าศึกษาชุมชนเพื่อสร้างความสัมพันธ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลการเรียนรู้การผลิตเครื่องเงิน การฝึกทำเครื่องเงิน การถ่ายทอดการเรียนรู้และประวัติชุมชนแบบไม่เจาะลึก ก็มีปัญหาบ้างแต่ไม่หนักใจเหมือนระยะเตรียมการก่อนเข้าศึกษาชุมชน และผู้วิจัยทำการศึกษาแบบเจาะลึกในระยะที่สอง

ระยะที่สอง เป็นการสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน โดยผู้วิจัยได้เข้าชุมชนสม่ำเสมอได้พบปะกันก็ทักทายพูดคุยกัน แม้จะพบกันในที่ต่าง ๆ นอกบ้านวัดหลายเช่น ตามตลาด ตามงานต่าง ๆ งานวัด งานศพหรืองานเทศกาลต่าง ๆ หลังจากที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับคนในชุมชนมากพอ ผู้วิจัยได้ศึกษาแบบเจาะลึกตามประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ จากบุคคลซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญได้แก่ ผู้อาวุโสของชุมชน ช่างฝีมือหัตถกรรมเครื่องเงิน เจ้าของร้านประกอบการหัตถกรรมเครื่องเงิน ลูกมือช่างฝีมือหัตถกรรมเครื่องเงิน ลูกค้าหัตถกรรมเครื่องเงินและบุคคลอื่น ๆ

ระยะที่สาม เป็นระยะเวลาของการเก็บข้อมูลเชิงลึกและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเติมในประเด็นที่ยังไม่ครอบคลุม ไม่สมบูรณ์จึงทำให้ผู้วิจัยเข้าออกชุมชนบ้านวัดหลายเป็นช่วง ๆ ระยะเวลาค่อนข้างจะห่างเมื่อเทียบกับระยะแรก กับระยะที่สองเพราะว่าผู้วิจัยจะเริ่มรวบรวมข้อมูล จัดระบบข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ ตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ถ้าหากข้อมูลใดที่ไม่เพียงพอหรือครอบคลุมประเด็นในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยก็จะเข้าชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีก นอกจากนี้ได้ใช้เวลาในการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลมาปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาอยู่เสมอ เพื่อรับคำแนะนำ เพื่อให้การศึกษาข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำข้อมูลที่จัดบันทึก เอกสารงานวิจัย เอกสารตำรา เอกสารของชุมชน ข้อมูลจากเพื่อนบันทึก เสียง ภาพถ่ายเหตุการณ์ต่าง ๆ

บุคคลที่เป็นแหล่งข้อมูลหลักในการศึกษาข้อมูลในสนามนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งบุคคลออกเป็น 5 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1: ผู้อาวุโสของชุมชนได้แก่ พระภิกษุบุญรอด อายุ 88 พรรษา วัดหมื่นสาร ยายคำแสน กาวีละ อายุ 94 ปี ลุงสิงห์คาน มโนสิทธิ์ มรรคนายกวัดหมื่นสาร ลุงหนานใจ ไชยชนะ อายุ 80 ปี อาจารย์ทองใบ ณ ลำปาง อายุ 60 ปี

กลุ่มที่ 2 บุคคลที่เป็นช่างผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินในชุมชน ได้แก่ นายอ่อนเรือน แสนคำปา อายุ 65 ปี นายณรงค์ แสนคำปา อายุ 44 ปี นายสมบูรณ์ มีรัตน์ อายุ 60 ปี นายมงคล มณีรัตน์ อายุ 34 ปี นายประสงค์ วงษ์เลิศ อายุ 32 ปี นายคำตัน ศรีสุรินทร์ อายุ 45 ปี ป้าแก้วรุณ ก้อนทอง ป้าศรีแก้ว กันทวงศ์ อายุ 65 ปี นายจันทร์ ดอกพร้าว อายุ 45 ปี

กลุ่มที่ 3 บุคคลที่เป็นเจ้าของร้านประกอบการผลิตหัตถกรรมเครื่องเงิน ได้แก่ นายอุ้นเรื่อน จิโนรส เจ้าของร้านวัลลายศิลป์ นายดวงจันทร์ สุวรรณเนตร และนางลำคาน สุวรรณเนตร เจ้าของร้านสยามซิลเวอร์แวร์ ป้าอำพรพรณ ช่วยเจริญ ร้านเงินเชียงใหม่

กลุ่มที่ 4 บุคคลที่เป็นผู้ผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินอยู่ที่บ้านได้แก่ นายสุรศักดิ์ กันทวงศ์ อายุ 36 ปี ลุงอินทร์สอน ก้อนทอง ป้าแก้วรุณ ก้อนทอง นางจินตนา บัติแก้ว อายุ 47 ปี นายวิศิษฐ์ บัติแก้ว อายุ 49 ปี ลุงอินสม กันทวงศ์ อายุ 67 ปี ป้าศรีแก้ว กันทวงศ์ อายุ 65 ปี

กลุ่มที่ 5 บุคคลที่เป็นช่างผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินที่เลิกผลิตได้แก่ ลุงเรื่อน ศรีวิชัยแก้ว อายุ 68 ปี ป้าบุญนั้น ศรีวิชัยแก้ว อายุ 68 ปี ลุงสิงห์คาน มโนสิทธิ์ และ ลุงหนานใจ ไชยชนะ อายุ 80 ปี

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยให้ความสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ในเรื่อง การตรวจสอบข้อมูลเป็นอย่างยิ่งหลังจากได้เก็บรวบรวมข้อมูล ความครบถ้วนของข้อมูล ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย สามารถที่อธิบายหรือตอบปัญหาของการวิจัยได้ครอบคลุม สมบูรณ์ตามกรอบความคิดในการวิจัย ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้มีการรวบรวมข้อมูล จัดข้อมูล ให้เป็นระบบเป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ในขณะที่เดียวกันก็มีการตรวจสอบข้อมูลไปด้วยทุก ๆ ครั้งได้ในการตรวจสอบข้อมูลนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation)

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้อาจพิจารณาจากแหล่งเวลา แหล่งสถานที่และแหล่งบุคคล แล้วพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้นั้นต่างเวลา ต่างสถานที่และต่างบุคคลที่ให้ข้อมูลนั้น ๆ เหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อมูลที่ได้นั้นเหมือนกัน ยังคงเหมือนกันผู้วิจัยมีความเชื่อว่าข้อมูลที่ได้นั้นเชื่อถือได้เป็นข้อมูลจริง

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ผู้วิจัยใช้วิธีการ กระบวนการในการเก็บข้อมูลหลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง จากการสังเกต พูดคุย ชักถาม ศึกษาจากเอกสารควบคู่กันไป ต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคล ต่างกิจกรรม หลาย ๆ ครั้ง

การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

การวิจัยครั้งนี้หลังจากผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล จัดข้อมูลให้เป็นระบบ ตรวจสอบข้อมูลแล้ว ได้แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงแรก ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในสนาม เมื่อได้ข้อมูลในสนามบางส่วนก็นำมาแลกเปลี่ยนกับชาวบ้าน ช่างผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินด้วย ตัวผู้วิจัยเองเป็นการตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระยะ ๆ และช่วงที่สอง ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลอีกโดยการนำข้อมูลจากสนาม ข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและผู้วิจัยเอง ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล และแปลผลแล้วนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาปรึกษาหารืออาจารย์ที่ปรึกษา โดยวิเคราะห์ให้เห็นภาพรวมเป็นประเด็นองค์ความรู้และเนื้อหาสาระของกระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมืองานหัตถกรรมเครื่องเงินในชุมชนเมือง องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับกระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือในงานหัตถกรรม การดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ เจ็อนไข บัจจัยและผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาวิจัยมาเขียนเป็นรายงานการวิจัยเชิงบรรยาย